

var immanent tilstede i Islam selv eller afledt af beduin-fortiden. Denne fremgangsmåde ville måske gøre fyldest overfor et lukket, skolastisk system, men ikke som her overfor Islam, anskuet i sin historiske sammenhæng. Det forudsætter, om så var, at koranen *a priori* godtages som enhed uden historisk forbindelse. (Iøvrigt kunne man nok ønske sig en undersøgelse, som kunne lokalisere jødiske og kristne citater, lån og genklange). »Deep-rooted Arab suspicion of everything non-Arab« (s. 205) giver ingen mening i denne sammenhæng, og på den anden side kan de tidlige religiøse partier og kætteri heller ikke blot tolkes som udslag af politiske dogmer. De dogmatiske diskussioner med jøder og kristne ved umayyadernes og abbasidernes hoffer lader sig ikke bortforklare; de viser, at »ideas have legs«, og iøvrigt mødte sekterne – bortset fra de mest esoteriske – ikke op med ledere og programmer indenfor fast afstukne rammer. Det giver naturligvis forklaringen på den dunkelhed, som omgiver adskillige sektnavne – ofte øgenavne – således som det også fremgår af bogen. Iøvrigt kunne man have forventet, at professor Watts egen grundholdning havde ført ham frem til en fortolkning af begreberne *shi'a* (følgen-på-vej) og *rafiida* (foragtere) som betegnelser for det alidiske parti, først i samarbejde med de øvrige Hashimider (medlemmer af profethuset) og senere som skuffede modstandere af abbasidernes regime.

Det var en let sag at indføre monoteismen i koranen, men det implicerede uundgåeligt problemer, som den kristne kirke allerede havde måttet tage stilling til. Meget snart måtte man slå bro over dualismens kløfter – skabt-uskabt, timeligt-evtigt, Gud-menneske, vilje-ikke vilje, godt-ondt, frelse-fortabelse – ved hjælp af subtile forklaringer, som er rent spekulative – og ikke politiske, selvom de stundom fik politiske konsekvenser – og som til forveksling ligner de allerede kendte. Og lån fordrer som bekendt færre anstrengelser end opfindsomhed. Symptomatisk er forf.s oversættelse af *zandaqa* ved »irreligiøsitet« (s. 171). Det iranske udtryk *zand*, gnosis, dækker efter alt at dømme over en bred skala af dualistiske kætteri, som nu omgav den nye, semitiske statsreligion. Det var da heller ikke blot *sufi'erne* (mystikerne), som modtog impulser ad denne vej. Ingen vil benægte, at Islam meget tidligt præsenterede en »monolithic façade« (s. 67) takket være et noget udefinerbart »centralparti«, som førte frem til sunnismen. Hovedparten af sit program skyldte det blot umayyaderne; at det selv indså det, da det var elimineret som politisk trussel, fremgår af den nostalgiske umayyade-kult efter befæstelsen af abbasidestyret. I det hele taget er det vanskeligt at erklære en idé for død på dette eller hint tidspunkt, men også at udtale sig om, hvornår den kom til verden; ethvert rettroende princip kan have levet længe, før det kommer op til overfladen.

Sammenfatningsvis kan det naturligvis være forskningsmæssigt frugtbart i en vis udstrækning at leve sig ind i en anden kulturs særpræg, men identificerer man sig helt eller delvis med den, fører det frem til et punkt, som udelukker objektiv vurdering, og som truer med at svinge gamle, vestlige forskningsnormer. Forfatterens lovprisning (s. 135 og 137) af, at Islam undgik »undue (or excessive) moral earnestness«, viser, at det kræver et ganske langt skridt at bevæge sig fra en kultur til en anden.

Frede Løkkegaard

Handbuch der deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte hrsg. v. Hermann Aubin und Wolfgang Zorn Bd. 1: Von der Frühzeit bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Union Verlag, Stuttgart, 1971. xiv+714 s.+kort.

Det foreliggende bind 1 af »Handbuch der deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte« omfatter perioden op til det 18. århundredes slutning, mens et senere bind 2 dækker det 19. og 20. århundrede. Bogen er tænkt som »einer in sich geschlossenen Ergänzung« til

Gebhardts »Handbuch der Deutschen Geschichte«. Den er blevet til under vanskelige vilkår, idet tre af dens medarbejdere, Hektor Ammann, Friedrich Lütge og den ene af udgiverne, Hermann Aubin, afgik ved døden før værket var tilendebragt, og andre har måttet overtage deres arbejde. Efter en kort indledning ved udgiverne behandles perioden fra stenalderen til år 500 e. Kr. af Herbert Jankuhn og Hermann Aubin. Resten af værket er opdelt i fem tidsafsnit (500-900, 900-1350, 1350-1500, 1500-1648 og 1648-1800), og hver periode behandles under tre hovedrubrikker, landbrug, håndværk og handel, samfundsudvikling (efter 1350 dog socialhistorie). Værkets medarbejdere er foruden de allerede nævnte: Wilhelm Abel, Rolf Sprandel, Karl Bosl, Herbert Hassinger, Hektor Ammann, Hermann Kellenbenz, Wolfgang Zorn og Friedrich Wielandt. Udgiverne har ønsket, at håndbogen i sin videnskabelige holdning skulle være »traditionel« og ikke som »New Economic History« forudsætte en matematisk-økonometrisk uddannelse hos benytteren. Hensigten med bogen er endvidere i første række at give »eine Zwischenbilanz des gesicherten Wissens in der Ordnung der Epochen-Abfolge, nicht der zeitenübergreifende Problemsystematik«, i modsætning til »Nouvelle Clio«. Konsekvensen af dette sidste standpunkt bliver på samme tid værkets styrke som håndbog og opslagsværk og dets svaghed, i hvert fald i ældre tid, hvor forfattere med vidt forskellig faglig baggrund og grundopfattelse som arkæologen Herbert Jankuhn og historikeren Karl Bosl skal behandle samfundsstrukturen før og efter år 500. Men først og fremmest har tysksproget forskning med denne håndbog leveret os endnu et solidt hjælpemiddel til undervisnings- og orienteringsbrug.

Anne K. G. Kristensen

R. I. Moore: The Birth of Popular Heresy. Documents of Medieval History 1. Edward Arnold Ltd., London, 1975. 166 s.

H. R. Loyn and J. Percival: The Reign of Charlemagne. Documents of Medieval History 2. Edward Arnold Ltd., London, 1975. 164 s. – Begge bøger fås også i paperback udgave.

De to første bind i en serie med kilder til middelalderens historie rejser en række positive og negative betragtninger. For den historisk interesserede er det altid et velkomment bidrag når der udgives kildesamlinger. Sådanne samlinger af data gør arbejdet med fortiden lettere. I de foreliggende tilfælde kan man finde i fin gengivelse og god oversættelse Einhards beretning om Karl den Store, immunitetsdokumenter, breve fra Alkuin, synodalberetninger og en god del kapitularier – eller man kan finde væsentlige samtidige indlæg for og imod kætteri.

Men spørgsmålet melder sig: hvad skal vi med disse kildesamlinger? Som en hjælp i en videregående undersøgelse er de fremragende men som kildesamlinger til henholdsvis Karl den Stores regering og det folkelige kætteri er disse og tilsvarende kildesamlinger utilstrækkelige. De er helt og udelukkende opbygget efter forrige århundredes positivtisk-orienterede principper, der forudsatte, at en kildesamling rummede et totalt sæt af data som det gjaldt om at udfinde og bygge teorier på. Men for den historiker der vil søge indsigt i de strukturer, som skabte et karolingisk styre omkring 800, er kilderne ikke de bedste. Og det er mere end tvivlsomt om synodalberetninger og lærde mænds skrivelser kan opfattes som fremtrædelsesformer, der kan sige noget om det grundlæggende i det folkelige kætteri, der højst sandsynligt ikke har efterladt sig skriftlige kilder. Men det er vel heller ikke den tilsigtede mening, at disse to kildesamlinger skal benyttes isoleret?

Axel Bolvig